STOPY TRADIČNÍCH ZPŮSOBŮ HOSPODAŘENÍ V INTENZIVNĚ REKREAČNĚ VYUŽÍVANÝCH ÚZEMÍCH NA PŘÍKLADU VRANOVSKA

TRACES OF TRADITIONAL WAYS OF FARMING IN INTENSIVELY USED RECREATIONAL AREAS ON THE EXAMPLE OF VRANOVSKO

Pavel Novák[1]

[1] Národní zemědělské muzeum Kačina, Svatý Mikuláš 51, okres Kutná Hora, Česká republika

Abstrakt

Studie se zabývá stopami tradičních způsobů hospodaření na Vranovsku a zkoumá, jak je ovlivňují jednotlivé formy rekreace. Konfrontací historických map, leteckých snímků a terénního výzkumu byly již během prvního roku řešení nalezeny početné stopy v podobě budov, mechanizace, rostlin, živočichů i organizace půdního fondu jak v zemědělství, tak i v lesích a v rybníkářství.

Uchování stop nejméně ovlivňuje pěší turistika, nejvýrazněji rekreační rezorty. Chaty i rekreační zařízení zde postupně zamořily celé okolí přehrady. Na rozdíl od toho příroda Národního parku Podyjí je téměř nedotčena.

Klíčová slova: tradiční hospodaření a stopy po nich, turistika, pobytová rekreace, změny krajiny

Abstract

The study deals with traces of traditional ways of farming in the Vranov region and examines how individual forms of recreation affect them. By comparing historical maps, aerial photographs and field research, already during the first year of the solution numerous traces were found in the form of buildings, mechanization, plants, animals and the organization of the soil fund both in agriculture and in forests and pond farming.

Preservation of traces is least affected by hiking, most significantly by recreation resorts. cottages and recreational facilities here gradually infested the entire area around the dam. In contrast, the nature of Podyjí National Park is almost untouched.

Keywords: traditional farming and its traces, tourism, residential recreation, landscape changes

https://doi.org/10.11118/978-80-7509-979-2-112

ÚVOD

Tradiční způsoby hospodaření, rekreace a krajina – tři fenomény, o nichž byly napsány stovky knih. Průnik těchto tří jevů je však dosud nezpracován. Tradičnímu hospodaření na půdě se věnuje Válka (2007). Vývoj krajiny sleduje Lokoč, Lokočová (2016). Z hlediska typologie krajiny pak Digitální atlas zaniklých krajin (2022). Souhrnně se dějinami rekreace v druhé polovině 20. století zabývá Mücke, Krátká (2018). Historii cestovního ruchu na Vranovsku je věnována samostatná webová stránka na wikipedii (2016). NZM je řešitelem vědeckého projektu NAKI III č. DH23P03OVV036 Stopy tradičního hospodaření v průmyslově, zemědělsky a rekreačně intenzivně využívaných regionech: jejich identifikace, dokumentace, záchrana a možnosti využití (dále jen Stopy). Předkládaná studie je výstupem prvního roku řešení, jehož cílem bylo nalezení užších oblastí s vysokou hustotou dochovaných stop v rekreační oblasti Vranovsko.

V období první republiky krajinný ráz Vranovska zásadním způsobem pozměnila stavba Vranovské přehrady. Umožnila výrazný rozvoj cestovního ruchu na straně jedné a na druhé zánik zemědělského a lesního hospodaření v údolí Dyje. Po válce bylo z této oblasti odsunuto německé obyvatelstvo. Předkládaný článek se snaží hledat odpověď na následující výzkumné otázky: Jaké stopy starých způsobů hospodaření lze z krajině dosud vyčíst? Jakými způsoby rekreace mění dosavadní vzhled krajiny?

MATERIÁL A METODY

Výzkum vychází z historických map i současných a leteckých ortofoto snímků.[1] Využity jsou i informace z archivních fondů velkostatek Vranov nad Dyjí a Bítov. To vše je konfrontováno s údaji získanými terénním výzkumem.

Základem použitých metod je komparace umožňující poznání geneze jednotlivých v terénu nalezených stop. Další metodou je metoda typologická umožňující logické roztřídění získaných poznatků do určitých vnitřně souvisejících skupin.

Za stopy považujeme fyzicky dochované jevy související s využitím krajiny. Tyto stopy by měly být v terénu patrné pokud možno pouhým okem nebo alespoň na veřejně dostupných na mapách či leteckých snímcích (kolmé měřičské snímky).[2]

Článek je zaměřen na období do kolektivizace po druhé světová válce. Spodní hranice je dána dochovaností staveb, které mohou být i středověké. Teritoriálně je studie zaměřena na dvě rozdílné části krajiny a to na širší okolí Vranovské přehrady a na Národní park Podyjí, který ukazuje podobu dyjského údolí před zatopením přehradou Vranov.

VÝSLEDKY

Terénním průzkumem byly vytypovány užší oblasti s výskytem typologických skupin stop:

1 Jde o mapy tří vojenských mapování (www.oldmaps/geolab.cz), stabilního katastru a mladší mapy uveřejněné spolu s leteckými snímky na geoportálu cuzk.cz

2 Za stopu tak nepovažujeme průběžnou existenci polí, luk aj. v databázi LUCC, přístupné na www.lucc.sz/databaze, protože jednotlivé plochy vypadaly dříve jinak a jiným způsobem byly obhospodařovány.

I: *Lokality výskytu stop podle jejich typů*

Stavební fond – selské usedlosti	Štítary, Nový Bítov
Stavební fond – hospodářské dvory	Wolfův dvůr, Vranč
Mechanizace	Štítary, Lesná
Plužina velkostatková, malorolnická	Okolí Wolfova dvora a Vranče, u Čížova
Historická pole zarostlá v lese i využívaná rekreačně	U Nového Bítova, Hůrka, Kopaninky, Vranovská pláž
Snosy balvanů, agrární terasy	U Bítova
Vinice historická	U Nového Hrádku, Šobes, Weinberg???
Staré ovocné aleje a zahrady	Alej Lesná – Citonice (třešeň Německá rychlice, Napoleonova chrupka), soukromé zahrady Šumná
Staré odrůdy letniček a dvouletek	Semínkovny Starý Petřín, Hnanice, Znojmo
Stará plemena hospodářského zvířectva	Předběžná informace: Český červenostrakatý skot – Šumná, holub Moravský pštros Štítary
Staré louky a pastviny včetně využívaných k rekreaci	Podél Dyje v NP, v Podhradí nad Dyjí, Farářova louka, Lančovská zátoka, vrchní skalnaté okraje údolí Dyje – Vranov nad Dyjí
Staré vysokokmenné lesy	Breitava, Čížovská kančí obora
Výmladkové lesy	Breitava, Ledové sluje, kdysi spásané horní okraje skal
Nepůvodní porosty akátu	Skalnaté stráně nad přehradou
Staré lesní cesty, členění lesních úseků	Čížovská obora
Zaniklé rybníky	Soustava na Doubravě
Jezy, náhony, mlýny	Na Dyji v NP
Komponovaná krajina	Širší okolí zámku Vranov a hradu Bítov
Drobné sakrální stavby	V intravilánu obcí Štítary, Šumná, Citonice, v extravilánu kolem Vracovic

Vysvětlivky: Staré vysokokmenné lesy = lesy vysazené před rokem 1948, polesí Braitava, Čížovská kančí obora. Nepůvodní porosty akátu = akáty vysazované k zalesnění ploch, kde nerostly žádné domácí stromy lokalita bude upřesněna letošním průzkumem (např. u hradu Bítov)

II: *Vliv jednotlivých způsobů rekreace na stopy tradičního hospodaření*

Pěší turistika, cykloturistika, hypoturistika po značených trasách	Minimální vliv při lokální erozi poškozování starých porostů
Letní tábořiště, zpravidla s minimální výbavou	Bývají na historických lukách a pastvinách, někdy srovnávání terénu, zánik hranic vyznačených porosty
Kempy s rozsáhlým rekreačním vybavením	Přemodelování části historických teras a zánik části komunikací (Horka), i tak je struktura polí stále rozpoznatelná
Individuální rekreační chaty	Kácí kolem sebe les, budují terasy a nové příjezdové komunikace
Podniková rekreační zařízení	Úprava terénu pro parkování, někdy vybudováno i malé hřiště či pláž
Rekreační rezorty	Likvidují vše, na Vranovské pláži je patrná jediná obslužná komunikace bývalých polí

Rekreace na Vranovsku má své kořeny již v druhé polovině 18. století, výrazně se začala rozvíjet po stavbě Vranovské přehrady v letech 1930–1936 a svého vrcholu dosáhla během normalizace, kdy se z Vranova stal český Jadran. Postupně kolem přehrady vyrostlo přes 6 000 chat a rekreačních objektů. Nejstarší formou rekreace je pěší turistika, pobytová rekreace v chatách, kempech a rekreačních střediscích (individuální, kolektivní, podniková) je mladší. V posledních desetiletích se budují celé rekreační rezorty kumulující ubytování, stravování, sport a zábavu v uzavřeném areálu.

DISKUSE

Zjištěné výsledky lze konfrontovat s Plánem péče o Národní park Podyjí (Reiterova, Škorpík, 2012). V části věnované lesnímu i zemědělskému hospodaření lze konstatovat shodu mezi nalezenými stopami a popsaným stavem lesa i zemědělského půdního fondu v NP Podyjí. Cíl plánu péče zahrnuje ve většině případů i ochranu starých stop hospodaření na půdě. Rozdílný přístup je k nepůvodním dřevinám a živočichům, které Plán péče navrhuje k likvidaci. Jelikož jde rovněž o jednu - byť historicky chybnou - stopu starých způsobů hospodaření, navrhujeme její uchování alespoň v jedné lokalitě.

Zvláštním případem je péče o komponovanou krajinu kolem Vranova a Bítova. Zde je třeba zvážit, zda má pro společnost větší význam komponovaná krajina, nebo krajina přírodě blízká.

ZÁVĚR

Můžeme konstatovat, že rekreační aktivity mají převážně negativní vliv na krajinu. Nedostatečná péče o krajinu kolem přehrady, ale i návrat k přírodě blízkému způsobu hospodaření v NP Podyjí povede k postupnému zániku dosud početných zjištěných stop starých způsobů hospodaření. Je nutné vybrat stopy nechráněné ani ochranou přírody, ani památkovou péčí a najít pro ně vhodný způsob ochrany.

Dedikace

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2027 (NAKI III) Ministerstva kultury ČR s názvem Stopy tradičního hospodaření v průmyslově, zemědělsky a rekreačně intenzivně využívaných regionech: jejich identifikace, dokumentace, záchrana a možnosti využití (identifikační kód DH23P03OVV036).

LITERATURA

LOKOČ, R., LOKOČOVÁ, M. (2016). *Vývoj krajiny v České republice*, Lipka 2016, 86 s.

CHROMÝ, P., KUPKOVÁ, L., BIČÍK, I., KUČERA, Z., LIPSKÝ, Z., ČÁBELKA, M. (2022). *Digitální atlas zaniklých krajin*. Praha: Přírodovědecká fakulta, 2022. Dostupné na www.zanikle-krajiny.cz/atlas

MÜCKE, P., KRÁTKÁ, L. (2018). *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945–1989*, Praha: Nakladatelství Karolinum 2018. 669 s.

REITEROVÁ, L., ŠKORPÍK, M. (eds.). 2012. *Plán péče Národní park Podyjí (2012–2020)*. Dostupný na: https://www.nppodyji.cz/uploads/dokumenty/PP_Podyji2012_2020.pdf

VÁLKA, M. (2007). *Agrární kultura: tradiční způsoby hospodaření a života na vesnici.* Ústav evropské etnologie Brno 2007, 218 s.

Internetové odkazy:
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Historie_cestovního_ruchu_ve_Vranově_nad_Dyjí, po 2016.
- Mapy I, II, II vojenského mapování dostupné na http://oldmaps.geolab.cz/
- Mapy katastrální, vojenské mapy S-1952, evidence nemovitostí, letecké snímkování 1938–2023, analýza výškopisu dostupné na: www.cuzk.cz

Kontakt

Pavel Novák: pavel.novak@nzm.cz